

УДК 371.124(159.9:371.03)

О.І. ТИЩЕНКО

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНЯ

У статті визначено пріоритетні напрями, зміст і форми превентивної роботи щодо жорсткості та насилля в освітніх закладах, запропоновано шляхи трансформації соціально небезпечних відносин у позитивні.

Ключові слова: асоціальна поведінка, агресія, насильство, профілактично-корекційний характер, агресор, жертва.

Проблема дитячої асоціальної поведінки на сьогодні є досить актуальною, тому одним із ключових завдань педагогічних працівників є вирішення проблеми агресивності й насилля в освітньому середовищі. Зокрема, в методичних рекомендаціях Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи “Про орієнтири діяльності працівників психологічної служби системи освіти України у 2010–2011 навчальному році” акцентується увага саме на запобіжних заходах: “З метою профілактики насильства в школі та покращення навчально-виховного процесу в роботі практичних психологів з педагогічними колективами необхідно спланувати систему заходів з психологічної просвіти вчителів щодо інформованості про форми профілактичної роботи, спрямованої на подолання насильства серед дітей, конфліктів у педагогічній практиці; оптимізувати проведення психолого-педагогічних консилиумів щодо розробки індивідуального підходу до учнів; запланувати та впровадити систему навчальних тренінгів щодо розвитку навичок асертивної поведінки у вчителів, вихованців, учнів, батьків”.

Систематизація й аналіз фактів, пов’язаних з агресією, зокрема серед неповнолітніх, – досить складне завдання, над вирішенням якого працювало багато дослідників, зокрема Л. Берковіц, В. Знаков, Н. Левітов, К. Лоренц, А. Реан, Т. Румянцева, З. Фрейд та ін., тому існує безліч визначень агресивності.

Насильство сьогодні вивчається в різних аспектах: насильство в сім’ї (О. Бойко, Т. Голованова, М. Коваль, Л. Міщик, Дж. Робертсон та ін.), насильство щодо до жінок та людей похилого віку (О. Моховіков, О. Шинкаренко, К. Мургоє та ін.); насильство щодо підлітків (О. Кочемировська, В. Ролінський, І. Сарженко, І. Хозраткулова) та ін.

Виділяють п’ять видів агресії: 1) фізична (використання фізичної сили проти іншої особи); 2) непрямая (плітки, злі жарти, тупання ногами); 3) роздратування (запальність, грубість); 4) негативізм (опозиційна манера поведінки, зазвичай спрямована проти авторитету або керівництва); 5) вербальна (крик, виск, прокляття, погрози) [11].

Н. Левітов пропонує таку класифікацію агресії: 1) типова для характеру людини; 2) нетипова для характеру людини; 3) епізодична, скороминуща [10].

Виділяють такі типи насильства: насильство індивідуальне та колективне; явне і неявне (приховане); реальне й уявне; одноразове й багаторазове.

Мета статті – обґрунтування педагогічних особливостей корекції асоціальної поведінки учня.

Асоціальна поведінка в психології визначається як поведінка, що суперечить прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам. Виділяють такі види й причини: бездоглядність; дромоманія; пошуки пригод; гедонізм як надмірна прихильність до задоволень та насолод; азартні ігри як інфантильна реакція на неуспіх у навчальній і суспільно корисній діяльності, спосіб самоствердитись; лихослів'я; паління; алкогольна залежність; відхилення в сексуальному розвитку дитини; неправда; неврози.

Отже, поняття “насильство” висвітлюється вченими різних галузей знань по-різному: від вузького поняття – завдання фізичної шкоди іншій особі до всеосяжної категорії – утиск прав людини.

Дослідники прагнуть не лише виявити типи й фактори третирування учнів, а й розробити програми запобігання їм і подолання наслідків. Більшість таких програм мають системний профілактично-корекційний характер.

За своєю сутністю третирування – це специфічна форма агресивної поведінки, за якої сильніший (авторитетний) учень (або учні) систематично переслідує іншого (слабкого, аутсайдера). Ситуація третирування не обмежується лише ролями “агресора” й “жертви”, вона “втягує” інших однокласників, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих відносин.

Останнім часом увагу дослідників привертає нова форма третирування – “кібертретирування”. Під ним розуміють форму поведінки, яка полягає у розсиланні повідомлень агресивного й образливого характеру з використанням нових інформаційних і комунікаційних технологій (Інтернет, мобільний телефон).

Третирування через Інтернет дає змогу агресорові зберегти свою анонімність.

Переслідувачем у більшості випадків є фізично розвинуті хлопці, які виховувались у сім'ях з негативним соціально-психологічним кліматом – недбайливим або ворожим ставленням з боку батьків, використанням покарань.

Часто саме в сім'ї вони отримали перший досвід насильства і згодом почали переносити його на однолітків. Щодо притаманних їм особистісних рис, то дослідники називають домінантність, агресивність, низький рівень емпатії, імпульсивність. Завдяки поєднанню таких рис вони іноді стають лідерами асоціальних угруповань, мають високий соціальний статус.

Типовою жертвою переслідування найчастіше стає високотривожна, чутлива, невпевнена в собі дитина, схильна до депресивних переживань.

Згідно з одними даними, жертвами частіше стають хлопці, згідно з іншими – гендерних відмінностей не існує. Така дитина має проблеми у спілкуванні з однолітками (не має друзів або має менше, ніж інші), тому її соціальний статус у класі часто низький. У фізичному плані такі діти іноді

слабкіші за однолітків (однак це стосується переважно жертв-хлопців). У багатьох випадках учні-жертви тримають свої проблеми “в собі”. Мотивами можуть бути побоювання помсти з боку агресорів, недовіра до власних батьків та інших родичів.

Феномен третирування одних учнів іншими став досить серйозною соціальною проблемою не лише в закладах освіти, а й у суспільстві в цілому. Формами прояву цього явища є фізична (побиття учня), вербальна (вербальні образи, погрози, ворожі насмішки або жарти) та соціальна (непрямі форми фізичної й вербальної агресії – бойкот, ворожа міміка й жестикуляція).

Однією з найвідоміших є програма Д. Ольвеуса, що містить комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних і організаційних дій, якими охоплюються всі учасники навчального процесу в школі.

Реалізація цієї програми передбачає: формування в закладі освіти відповідної координаційної групи, чия діяльність спрямовується на узгодження дій усіх учасників навчально-виховного процесу; проведення анонімних психодіагностичних досліджень серед учнів з метою моніторингу симптомів, особливостей і причин третирування; проведення навчальних тренінгів для шкільного персоналу для його ознайомлення з сутністю проблеми й методами її вирішення; організація групових дискусій працівників шкіл з метою обговорення питань, що стосуються програми. Ми пропонуємо вчителям ознайомитись із пріоритетними напрямками, змістом та формами превентивної роботи щодо жорстокості та насилля в освітніх закладах:

I. Організаційно-методичний напрям:

- ініціювання, обговорення й планування спільних дій адміністрації, педагогічного колективу, учнівського самоврядування та батьківської громадськості, спрямованих на профілактику виявлених недоліків у роботі навчального закладу за цією проблемою;
- ознайомлення учасників навчально-виховного процесу з нормативно-правовою базою та регулятивними документами щодо превенції проблеми насилля в освітньому середовищі;
- проведення зустрічей із залученням представників правоохоронних органів, служб соціального захисту, медичних установ та інших зацікавлених організацій;
- запровадження програми правових знань у формі гурткової, факультативної роботи;
- створення інформаційних куточків для учнів із переліком організацій, куди можна звернутися в ситуації правопорушень;
- зосередження уваги на психосексуальному вихованні дітей, зокрема прийнятних способах вираження особистісних симпатій, стилю поведінки дітей стосовно одне одного.

II. Корекційно-розвивальний напрям:

- запровадження на базі школи програм з розвитку просоціальної поведінки, формування та розвитку загальнолюдських моральних цінностей, толерантності;

- подолання егоцентризму й розвиток емпатійних якостей, розвиток асертивних і гуманістичних комунікативних здібностей, адекватної самооцінки, самоконтролю та здатності до саморозвитку, критичності мислення, соціальної адаптованості й індивідуальних механізмів подолання важких станів і переживань;

- до актуальних педагогічних завдань належить формування ціннісного ряду, способів соціалізації, стійкого ставлення до негативних явищ і почуттів;

- згідно з загальною програмою корекції поведінки й надання допомоги дитині з асоціальною поведінкою має плануватися й реалізовуватися робота з класним колективом.

III. Аналітико-прогностичний напрям:

- запровадження механізмів аналізу ризиків асоціальної поведінки серед дітей у кожному конкретному класі.

IV. Зв'язки з батьками та громадськістю:

- активне залучення батьків до профілактичної роботи з дітьми, оскільки саме вони залишаються релевантним джерелом інформації для дітей. Здійснюючи відповідну роботу з батьками, можна через них доносити до дітей інформацію про загальні засоби запобігання насильницьким ситуаціям та наявні форми допомоги, яку дитина може отримати на базі школи. Це особливо стосується дітей молодшого віку;

- привертання уваги органів системи освіти й громадськості до існування проблеми насильства серед дітей у школі, її наслідків та виявленого переліку потреб учасників навчально-виховного процесу для її розв'язання;

- заходи соціальної реклами щодо шляхів запобігання правопорушенням та способів поведінки в ситуаціях насилля: організація та проведення спільних акцій з представниками громадських і недержавних організацій; розробка буклетів, листівок; проведення конкурсів плакатів, творів тощо.

У процесі корекційної роботи пропонуємо такі шляхи трансформації соціально небезпечних відносин у позитивні:

- зміна видів діяльності одного або обох партнерів по спілкуванню;

- зміна статусу особистості;

- поліпшення навчальних результатів школяра;

- висування на виборну посаду;

- система тимчасових і постійних доручень;

- досягнення значних результатів у будь-якому виді діяльності.

Висновки. Сьогодення потребує зниження рівня дитячої агресивності, засвоєння дітьми конструктивних форм спілкування, поведінкових реакцій, зняття деструктивних елементів у поведінці, навчання прийнятних

форм вираження гніву агресивних дітей, технік контролю за негативними емоційними станами, розвитку адекватного рівня самооцінки й самоконтролю, формування моральних уявлень, альтруїстичних форм поведінки, атмосфери довіри, зняття емоційного напруження, підвищення рівня адаптації в колективі, розвитку вмінь розпізнавати емоційні стани інших людей; розвитку співчуття, милосердя; вміння викликати позитивні емоції у дітей, знімати емоційне напруження; формування позитивної самооцінки, усвідомлення своїх позитивних рис, сприяння підвищенню почуття особистісної значущості, формування альтруїстичних форм поведінки, вміння турбуватися про інших.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року” від 05.03.2009 р. № 1065-VI.
2. Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” від 15.11.2001 р. № 2789-III.
3. Закон України “Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р. № 2402-III.
4. Указ Президента України “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей” від 11.07.2005 р. № 1086/2005.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України “Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми” від 01.02.2010 р. № 5.
6. Агеева И.А. Коррекционные техники в школе / И.А. Агеева. – СПб. : Речь, 2004. – 184 с.
7. Діяльність психологічної служби: методичні та етичні акценти : [метод. посіб.] / упоряд. К.М. Муліка. – Полтава : ПОППО, 2007. – 156 с.
8. Дубровська Є.В. Психологічна реабілітація дітей, які зазнали сексуального насильства : [посіб. до навч. відео курсу] / Є.В. Дубровська. – К. : ВГО “Жіночий консорціум України”, 2005. – 44 с.
9. Кондратьев М.Ю. Социальная психология закрытых образовательных учреждений / Кондратьев М.Ю. – СПб. : Питер, 2005. – 304 с.
10. Левитов Н.Д. Фрустрация как один из видов психических состояний / Н.Д. Левитов // Вопросы психологии. – № 6. – 1967. – С. 118–129.
11. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : [учеб. пособ.] – Самара : Издательский Дом “Бахрах”, 1998. – 75 с.
12. Bernstein J. Children Who Are Targets of Bullying / Bernstein J., M. Watson // Journal of Interpersonal Violence. – 1997. – Vol. 12. – № 4. – P. 483–498.
13. Bullying and Victimization: The Problems and Solutions for Schoolaged children [Electronic resource]. – Mode of access: www.ps-sp.gc.ca/en/library/publications/children/violence.
14. Chamberlin J. Cyberbullies increasingly target peers online [Electronic resource] / J. Chamberlin // APA Monitor on psychology. – 2006. – Vol. 37. – № 9. – Mode of access: www.apa.org/monitor.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013.

Тищенко Е.И. Педагогические особенности коррекции асоциального поведения ученика

В статье определены приоритетные направления, содержание и формы превентивной работы относительно жестокости и насилия в образовательных заведениях, предложены пути трансформации социально-опасных отношений в позитивные.

Ключевые слова: асоціальне поведіння, агресія, насилля, профілактико-коррекційний характер, агресор, жертва.

Tishchenko E. Pedagogical features of antisocial behavior correction pupil

Among the types of violence are distinguished the following: individual and collective violence, real and imaginary violence, explicit and implicit violence, single and repeated violence that lasts for years, etc.

So, the term “violence” is considered by scientists of different disciplines in different ways: from narrow concept – causing harm to another person to comprehensive category – oppression of human rights.

One of the forms of behavior in school is systematic persecution (maltreating or billing) of students by classmates or by older students.

Phenomenon of maltreating of some students by the others has become quite a serious, social problem not only in schools, but also in society as a whole. In nature maltreating is a specific form of aggressive behavior, by which a stronger student (or students) systematically persecutes another student (weaker, outsider). Maltreating is not limited by the roles of “aggressors” and “victims”, it “gets involved” others making them active or passive participants; in these relationships.

Manifestation of this phenomenon is physical aggression (beating of a student), verbal aggression (verbal abuse, threats, hostile ridicules or jokes) and social aggression (indirect forms of physical and verbal aggression, boycott, hostile facial expressions and gestures). Recently the attention of researchers is attracted by a new form of maltreating – “cybertreating”. Under this concept is understood a new form of behavior which is to dispatch new information and communication technologies (Internet, mobile phones).

We offer to teachers to get acquainted with priorities content of preventive work on cruelty and violence in schools.

Key words: *systematic, maltreating, systematically persecutes another.*